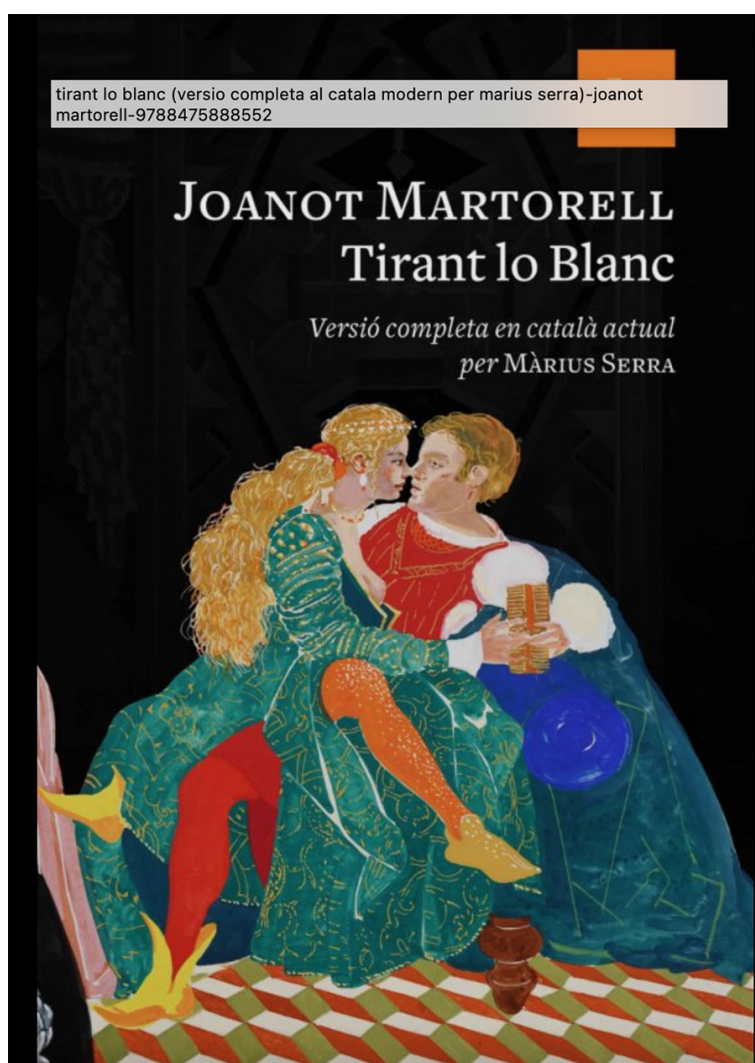

Joanot Martorell, Tirant lo Blanc, versió completa al català modern
per Màrius Serra, Barcelona, Proa, 2020, 974 pàgs.

Xavier Renedo
(Universitat de Girona)

Una de les definicions més divertides i exactes que conec del concepte de 'clàssic' és la de Mark Twain: «A clàssic is something that everybody wants to have read and nobody wants to read». (Cada cop que la llegeixo se m'acudeixen, a la manera d'Italo Calvino, moltes variacions, per exemple: «Un clàssic és un llibre que tothom ha estudiat i que gairebé ningú no ha llegit, ni té la més mínima intenció de llegir».) El *Tirant lo Blanc* és una novel·la que, per sort o més aviat per desgràcia, encaixa al peu de la lletra amb la definició de Mark Twain. Encara que tothom l'hagi estudiat al batxillerat, poca gent l'ha llegit; fins i tot molts dels escriptors dels nostres dies. És més, m'atreviria a dir que potser l'han llegit més escriptors castellans moderns, que hi han arribat a través dels grans elogis que li dispensa Cervantes en el *Quixot*, que no pas escriptors catalans. És el cas de Mario Vargas Llosa, autor d'un assaig excel·lent sobre la novel·la, o d'Alejo Carpentier.

Em temo que no passava el mateix a casa nostra fa cent anys. Aleshores quan es publicava un clàssic medieval la premsa, tota la premsa, se'n feia ressò. I amb tota la raó del món, perquè tenim una literatura medieval riquíssima, de primera línia, començant per Lull o per trobadors com Guillem de Berguedà o Cerverí de Girona, continuant per les cròniques i per autors com Eiximenis o Bernat Metge fins arribar a Ausiàs March, Jaume Roig, el *Tirant lo Blanc* o *Curial i Güelfa*, sense deixar de banda petites meravelles com la *Faula* de Guillem de Torroella. Fa cent anys la premsa i els escriptors del moment ho sabien i ara em temo que ja no ho saben, ho han oblidat o, el que és pitjor, no ho volen saber, sotmesos com estan a la tirania dels *bestsellers*.

Ho podem comprovar en aquest fragment d'una entrevista a un gran escriptor català que Josep Maria Planas va publicar el 1927 al diari *La Noche*: «El llibre català que he escollit per a les meves estones d'oci és el *Tirant lo Blanc*, una obra que m'atreviria a recomanar a la nostra joventut. Hi podem aprendre el sentit de la generositat, de la mundanitat o de la gentilesa. El culte que s'hi ret a la proesa, la seva idolatria de l'honor elevaran el nivell de l'instint esportiu. *Tirant lo Blanc* [...] defensa l'esforç, la tensió imaginativa i rebutja tot el que sigui mercenari, passiu i subaltern». Són paraules ni més ni menys que de Josep Carner.

Els elogis no són gratuïts, perquè Carner va llegir de cap a cap la novel·la. El mateix 1927 va publicar a *Sons de lira i flabiol* un poema, titulat «El traïdor», inspirat, com ha demostrat Anton M. Espadaler, en el capítol xxxv de la novel·la.¹ Josep Carner no va ser, ni de bon tros, l'únic lector del *Tirant lo Blanc* a principis del segle XX. El periodista Eugeni Xammar explica a *Seixanta anys d'anar pel món* (Barcelona: Quaderns Crema, 2007) que, quan era jove, es reunia amb un grup de joves a la farmàcia Arimany de la Garriga per conspirar i per llegir els clàssics catalans. Un dels llibres que van llegir va ser el *Tirant*, que, pel títol, va despertar les sospites d'un policia: «de manera que tirando al blanco... Esto habrá que investigarlo».

Pels mateixos anys, els anys de la dictadura de Primo de Rivera, en què Josep Carner llegia amb profit Joanot Martorell, el diputat per la Lliga de la Bisbal Miquel Roger i Crosa patia un escorcoll al seu domicili particular. La policia se'n va endur un exemplar del *Tirant*, definit en l'acta judicial corresponent com «un manual clandestino para perfeccionar los movimientos de las armas». (Recullen l'anècdota Josep Pla a *Caps i puntes*, *Obra Completa* 43, i Tomàs Roig a *Del meu viatge per la vida. Memòries 1902-1931*).

Fa cent anys, els clàssics catalans medievals els llegia, per tant, molta més gent que no pas ara: els escriptors, com Josep Carner, els periodistes com Eugeni Xammar i els seus companys de revoltes i de conspiracions de la Garriga, o els polítics d'ordre com Miquel Roger i Crosa.

1. «Josep Carner i el *Tirant lo Blanc*», *Catalan Review*, vi (1992), pp. 393-399.

Qui ha llegit entre nosaltres el *Tirant lo Blanc* després de la guerra civil? Si deixem de banda els erudits —amb l'obra monumental i magnífica de Martí de Riquer i d'Albert Hauf— em temo que pocs noms podem citar: un d'ells és, per descomptat, Joan Perucho; un altre, Joan Sales, autor en els anys cinquanta d'una magnífica adaptació en forma de novel·la juvenil, i del *libretto* d'una opera bufa titulada *El Tirant a Grècia o Qui mana a can Ribot*?

Entre els autors encara vius cal parlar de Pere Gimferrer, autor d'una traducció al castellà de *Curial e Güelfa*, i potser Quim Monzó, que, segons afirmava en una entrevista publicada fa anys en un suplement d'oci i d'entreteniment de *La Vanguardia*, va escriure una novel·la, que al final no s'ha publicat i que es titulava *Zero*, en què havia situat «els personatges del *Tirant lo Blanc* —Tirant, Plaerdemavida, Carmesina— en una gasolinera allunyada dels nuclis de població, en una carretera de segon ordre. Quan la feia, deia que era el *Tirant lo Blanc* actualitzat». No sé si ho deia a tall de broma, com de vegades fa Quim Monzó, però, encara que ho fes, almenys recordava la novel·la de Joanot Martorell i retia un petit homenatge als seus personatges. És una llàstima que *Zero*, si és que es va arribar a escriure, no s'hagi publicat, sobretot si estava de debò inspirada en el *Tirant*. (I si deixem de banda per un moment el *Tirant* i passem a *Curial e Güelfa*, una altra novel·la magistral, el buit encara és més gran. Una autèntica llàstima, i encara més des de l'aparició de l'esplèndida edició de la novel·la que ens van regalar fa deu anys Lola Badia, Jaume Torró i l'enyorat Jaume Vallcorba a Quaderns Crema).

Des d'aquestes pàgines vull celebrar la traducció de Màrius Serra, una traducció que fa cent anys potser no hauria calgut, però que ara és més necessària que mai. Si en els nostres dies molts d'estudiants del grau de filologia catalana tenen problemes per enfrontar-se a les paraules de Joanot Martorell, no vull ni pensar en els problemes que podria tenir per llegir-lo, posem per cas, un treballador d'una gasolinera allunyada de les grans ciutats, com la de la novel·la inèdita de Quim Monzó.

Crec, en definitiva, que la traducció s'havia de fer, i que l'havia de fer algú que fos novel·lista i filòleg alhora, algú que sapigués plantar cara a la complexitat d'una novel·la tan llarga com el *Tirant* amb la passió per l'escriptura d'un novel·lista de raça i amb el rigor lingüístic d'un filòleg, és a dir un escriptor com ara Màrius Serra. La seva traducció és el resultat d'un esforç extraordinari per posar al dia la llengua de la novel·la, per trobar, per exemple, un equivalent modern dels proverbis i de les frases fetes propis del català del segle XV. Així «mudant edat, muda's ventura» es converteix en «bens de fortuna muden com la lluna». Alguns noms propis, per posar un altre exemple, es modernitzen, però no pas tots. El «Cabdillo-sobre-los cabdillos», en castellà en el text de Martorell, es tradueix, seguint un consell de Martí de Riquer, en l'«Emir dels emirs», per evitar l'associació amb un general espanyol d'inafausta memòria. Ara bé, no tots els personatges actualitzen el seu nom: Plaerdemavida, per mi el millor personatge de la novel·la, continua portant el nom amb què la va batejar el seu autor, i la Viuda Reposada, un personatge antagònic, continua dient-se «Viuda», no pas «Vídua».

Un dels grans problemes de la traducció era com traslladar al català dels nostres dies els llargs i abundants fragments en prosa retoricada i llatinitzant, el que els filòlegs solem anomenar amb l'etiqueta de «valenciana prosa», molt de moda en la literatura catalana del segle XV. La proposta de Màrius Serra ha estat simplificar la sintaxi sense preocupar-se gaire de seguir al peu de la lletra el model. Posaré només un exemple d'aquesta opció, que em sembla encertadíssima. El capítol XVI de la novel·la comença amb unes paraules posades en boca del rei d'Anglaterra i escrites en la prosa retoricada i llatinitzant que Joan Roís de Corella va posar tan de moda a la València de mitjan segle xv. Es tracta d'un text escrit en una sola frase que té ni més ni menys que 377 paraules.

És possible que sigui una de les frases més llargues no només del *Tirant*, sinó de la literatura catalana de tots els temps. Llegint-ne només el començament ja es percep la complexitat sintàctica del passatge:

Puix amb dret natural la raó em força obeir als manaments de vostra excel·lència, mon senyor, en mostra de mon poc saber e no avisat entendre, no perjudicant les senyories d'aquests magnànims senyors, me manau que jo parle primer en aquest negoci...

La traducció de Marius Serra opta per la simplicitat més radical: s'eliminen incisos, gerundis, llatinismes, epítets i tota la pesca, i la frase de les 377 paraules de Joanot Martorell es transforma en dues frases molt senzilles d'11 i de 15 paraules cadascuna. Tot plegat 26 paraules, o dit d'una altra manera el text original de Martorell s'ha reduït a un 5,5%. El *tour de force* en valenciana prosa de Martorell queda reduït, doncs, a la mínima expressió:

No vull que cap de vosaltres combati en el meu nom. He estat jo qui ha acceptat el repte i només jo l'he d'entomar.

Molt sovint, Màrius Serra segueix aquesta mateixa línia per simplificar frases més curtes, però tanmateix encara massa retoricades per a la prosa i els gustos dels nostres dies. Una frase de *Tirant* com ara «Cavaller, a mi par que vostra demanda és més voluntària que de necessitat» es transforma en mans de M. Serra en «Cavaller, em sembla que la vostra petició és una frivolitat». La frase original de Martorell està, per descomptat, en sintonia amb l'estil literari de la prosa del segle XV, però em temo que a un lector de principis del segle XXI li podria semblar massa abstracta, tant que se l'hauria de llegir com a mínim dues vegades abans de poder-la entendre. La traducció de Serra simplifica i diu en pla català allò que Martorell diu de forma alambinada.

Algun purista potser s'esgarrifarà i dirà que traduccions com aquestes són «donar mostalla per julivert» —una frase feta medieval que també apareix en la novel·la i que Màrius Serra tradueix com «donar garses per perdius». Jo no hi estic pas d'acord. Tot i que no es respecta, almenys en part, la llengua del text original, és cert que l'adapta als gustos literaris dels nostres dies. En aquest sentit, jo diria que la traducció ofereix més que no pas garses per perdius, perdius per garses. Em sembla un opció legítima que el lector del segle XXI —sigui de Barcelona, de València o d'alguna gasolinera perduda per aquests mons de Déu— sens dubte agrairà.

En definitiva, Màrius Serra ha fet una traducció digna i valenta de tot un clàssic, d'un clàssic que va admirar, no ho oblidem, Miguel de Cervantes. Una traducció que es pot llegir d'una tirada en un vagó de tren, en un banc d'un parc, en un bar o en el sofà de casa. Potser llegir-se una novel·la de gairebé mil pàgines d'una tirada és una proesa, però és una bona manera de llegir una obra que es titula com es titula. Tanmateix, Màrius Serra, bon seguidor del grup OULIPO, com que era conscient que una proesa d'aquesta mena no està a l'abast de tothom, ha tingut el bon criteri de proposar quatre itineraris de lectura guiada per a lectors inexperts que permeten de fer quatre lectures diferents i complementàries. És una proposta que està molt ben pensada i que recomano per qui s'enfronti per primer cop a una obra d'aquesta magnitud i que no estigui gaire acostumat a empreses que potser exigeixen als seus lectors, o a les seves lectores, la mateixa força física i capacitat de retenir l'alè que tenia el protagonista de la novel·la.

Josep Carner va definir el *Tirant lo Blanc*, en el pròleg de la seva traducció de *Venus i Adonis* de Shakespeare (1917), com un «llibre de galanies i de sumptuositats imaginatives i verbals». El millor elogi que es pot fer la traducció de Màrius Serra és que, tot i els canvis introduïts, ha sabut conservar la subtilesa, les galanies i la riquesa de la novel·la de Joanot Martorell.